

Geri Dönüş Mümkün Mü?
Türkiye'deki
Suriyeliler ve Afğanlar
Remzi Demir

Dr. Remzi DEMİR

Geri Dönüş Mümkün mü?
TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER VE AFGANLAR

ISBN 978-625-94660-8-8

© 2024, TALEP YAYINCILIK

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Talep Yayıncılık Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Ekim 2024, Ankara

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 71685

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33

Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 990 10 15

İnternet: www.talepyayincilik.com

E-ileti: info@talepyayincilik.com

WhatsApp Hattı: 0501 043 69 30

Dr. Remzi DEMİR

1981 yılında Gaziantep'te doğdu. 2003 yılında Muğla Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2010 senesinde Porsmouth Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı. Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Sosyolojisi Programı'nda ve Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik ABD Uluslararası Güvenlik Programı'nda Doktoraları bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

ORCID No: 0000-0002-3919-8101

ÖN SÖZ

Bu kitapta uluslararası sığınma rejimi ve ulusal devletlerin uyguladığı politikalar dikkate alınarak gönüllü geri dönüş seçeneği ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, insanoğlunun göç serüveni, göç tasniflemeleri, zorunlu göç konusunun giderek artan önemi ve devletlerin zorunlu göç süreçlerine etkisi anlatılmıştır. İkinci bölümde göç, mültecilik, sığınma, kalıcı çözümler ile Türkiye ve göç konuları detaylı olarak ele alınmış ve bu alanlardaki tartışmalara değinilmiştir. Üçüncü bölümde “Kaynak Ülke Olarak Afganistan ve Suriye” ana başlığı altında ülkelerin kısa tarihi, demografik, ekonomik ve politik durumları mevzubahis edilmiştir. Bu bölümde, BMMYK tarafından belirlenmiş dört asli unsur bağlamında Afganistan ve Suriye incelenmiş ve bu ülkelerin geri dönüş şartlarını taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır. Dördüncü bölümde Konya İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nde görev yapan personeller ile Cihanbeyli’de ikamet eden Afgan ve Suriyeli sığınmacılar ile yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması ile bölüm bitirilmiştir. Son bölümde ise gönüllü geri dönüş çözümünün uygulanabilirliği ortaya konmuştur.

Bu kitap yazarın “Gönüllü Geri Dönüş İçin Kalıcı Çözümler: Türkiye’deki Suriyeliler ve Afganlar” adlı tezinden üretilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Kısaltmalar Listesi	x
Tablolar Listesi	xii
Şekiller Listesi	xii

1. Bölüm: Göç Nedir? 1

2. Bölüm: Yer Değiştirme Sürecinde İnsan:

Göç Olgusu ve Derinlikleri 15

Göç Olgusu.....	15
Göç Türleri.....	26
Gelecekte Göç.....	34
Mülteci ve Mültecilik	36
Mültecilerin Bölge Ülkeleri Üzerindeki Etkileri	39
Mültecilere İlişkin Hukuki Çerçeve ve Uluslararası Belgeler	41
İnsan Hakları ve Mülteci Hukuku Arasındaki İlişki.....	58
Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümler	62
Gönüllü Geri Dönüşe İlişkin Genel Hususlar	67
Geri Dönüş Çeşitleri	73
Gönüllü Geri Dönüşün Hukuksal Kaynakları.....	76
Gönüllü Geri Dönüş Sürecinde BMMYK'nin Rolü.....	79
Gönüllü Geri Dönüşte 4R Programı.....	87
Gönüllü Geri Dönüşle İlgili Temel Sorunlar	89
Realizm Perspektifinden Sığınmacılık ve Mültecilik.....	92
Türkiye ve Göç.....	102
Türk Kültüründe Göç ve Göçmen Algısı	102
Türk Mevzuatında Mültecilik, Sığınmacılık ve Geçici Koruma....	108

3. Bölüm: Kaynak Ülke Olarak Afganistan ve Suriye	113
Afganistan	113
Afganistan'ın Siyasi, Ekonomik ve Demografik Özellikleri.....	113
Afganistan'ın Güvenlik Durumu.....	123
Afganistan'da Fiziki Güvenlik.....	123
Afganistan'da Hukuki Güvenlik	132
Afganistan'da Maddi Güvenlik	137
Afganistan'da Uzlaşma.....	142
Afganistan ve Göç	144
Suriye.....	156
Suriye'nin Siyasi, Ekonomik ve Demografik Özellikleri	156
Suriye'nin Güvenlik Durumu	161
Suriye'de Fiziksel Güvenlik	161
Suriye'de Hukuki Güvenlik	163
Suriye'de Maddi Güvenlik	164
Suriye'de Uzlaşma.....	167
Suriye ve Göç	169
Afganistan'ın ve Suriye'nin Güvenlik Durumunun Değerlendirilmesi	179

4. Bölüm: Türkiye'deki Afganlar ve Suriyelilere Yönelik Gönüllü Geri Dönüş Çözümü: Konya Örneği ..	183
Konya İl Göç İdaresi Müdürlüğü Personeli ile Yapılan Görüşmeler ..	185
Sığınmacıların Ülkelerinden Ayrılma Nedenleri	185
Gönüllü Geri Dönüşlerin Değerlendirilmesi	199
Uzun Süren Sığınmacılık Durumu	201
İtici ve Çekici Faktörler	203
Uyum Programlarının Başarıya Ulaşma İhtimali.....	205
Suriyelilerle ve Afganlarla Yapılan Görüşmeler.....	207
Suriyeli Sığınmacılar	208
Afgan Sığınmacılar.....	213
Görüşmelerin Genel Değerlendirmesi	217

5. Bölüm: Sığınma ve Göç: Zorunlu Göçten Gönüllü Geri Dönüşe.....	225
Kaynakça.....	237
Ekler	259
EK 1: Konya İl Göç İdaresi Görüşme Formu.....	259
EK 2: Sığınmacılarla Görüşme Formu.....	261

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AIHRC	: 'Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu' (Afghanistan Independent Human Rights Commission)
ASEAN	: 'Güneydođu Asya Ülkeleri Birliği' (Association of Southeast Asian Nations)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CIA	: 'Merkezi İstihbarat Teşkilatı' (Central Intelligence Agency)
COI	: 'Menş e Ülke Bilgi Formu' (Country of Origin)
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EXCOM	: 'BMMYK Yürütme Komitesi' (Executive Committee)
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GSO	: Gaziantep Sanayi Odası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HTŞ	: 'Şam Kurtuluş Heyeti' (Hay'at Tahrir al-Sham)
IDP	: 'Ülkesi İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler' (Internally Displaced Persons)
IEP	: 'Ekonomi ve Barış Enstitüsü' (Institute for Economics and Peace)
ILO	: 'Uluslararası Çalışma Örgütü' (International Labour Organization)
IMF	: 'Uluslararası Para Fonu' (International Monetary Fund)

IOM	: ‘Uluslararası Göç Örgütü’ (International Organization for Migration)
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: ‘Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü’ (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: ‘Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’ (Organisation for Economic Co-operation and Development)
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
SSAR	: ‘Afgan Mülteciler için Çözüm Stratejileri Destek Platformu’ (Solutions Strategy for Afghan Refugees)
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
USAID	: ‘Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Kurumu’ (United States Agency for International Development)
UNAMA	: ‘Afganistan Yardım Misyonu’ (United Nations Assistance Mission in Afghanistan)
UNDP	: ‘Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’ (United Nations Development Programme)
UNHRC	: ‘Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ (United Nations High Commissioner for Refugees)
UNICEF	: ‘Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’ (United Nations International Children’s Emergency Fund)
USD	: ‘Birleşik Devletler Doları’ (United States Dollar)
VRF	: ‘Gönüllü Geri Dönüş Formu’ (Voluntary Repatriation Form)
WFP	: ‘Dünya Gıda Programı’ (World Food Programme)
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Gönüllü Geri Dönüşün Asli Unsurları	7
Tablo 3.1. Afganistan'a Geri Dönüşler	151
Tablo 3.2. Suriye'deki Savaşın İnsani Bilançosu	164
Tablo 3.3. Suriye'deki Savaşın Maddi Bilançosu	165
Tablo 4.1. Görüşmelerde Öne Çıkan Hususlar	185

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Mülteci Dönüşleri (1980-2019).....	65
Şekil 2.2. Menşe Ülkelere Mülteci Dönüşleri.....	66
Şekil 3.1. Afganistan'daki Etnik Gruplar ve Yerleşim Bölgeleri	122
Şekil 3.2. Sivil Ölümler ve Yaralanmalar	125
Şekil 3.3. Sivil Zayıatlar (2019)	126
Şekil 3.4. Çatışmaya Neden Olan Taraflar.....	126
Şekil 3.5. Çocuk Ölümleri ve Yaralanmaları.....	127
Şekil 3.6. Çocukların Maruz Kaldığı Saldırıların Nedenleri (2019) ...	127
Şekil 3.7. Kadın Ölümleri ve Yaralanmaları (2009-2015)	128
Şekil 3.8. Kadın Ölümleri ve Yaralanmaları (2019)	129
Şekil 3.9. Patlayıcı Savaş Kalıntıları Nedeni ile Sivil Ölümler ve Yaralanmalar.....	130
Şekil 3.10. Savaş Kalıntılarının Sebep Olduğu Ölüm ve Yaralanmalar (2019)	130
Şekil 3.11. Şiddete Neden Olan Taraflar (2009-2015).....	131
Şekil 3.12. Kara Çatışmaları Nedeni ile Sivil Ölümler ve Yaralanmalar (2015)	132
Şekil 3.13. Pakistan'daki Afganların Etnik Kökenleri	146
Şekil 3.14. Yıllara göre Pakistan'a Ulaşan Afganlar	147
Şekil 3.15. Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler	170
Şekil 3.16. Suriyelilerin Yoğun Olduğu İller	171
Şekil 3.17. Suriyeli Sayısının İllerin Nüfusuna Oranları	172
Şekil 3.18. Üçüncü Ülkeye Yerleşen Suriyeliler	177
Şekil 3.19. Kişisel Girişimleriyle Geri Dönüş Yapan Suriyeliler	178

1. Bölüm

GÖÇ NEDİR?

Çeşitli siyasi, ekonomik, demografik ve iklimsel etkenler ile güvenlik kaygıları neticesinde gerçekleşen göç, insanlık tarihinin parçası olmuştur. Nitekim insanlar, avcı toplayıcılıktan sanayi toplumuna değin birlerce yıldır çeşitli sebeplerle yaşadıkları toprakları grup ya da kitlesel olarak terk ederek başka diyarlara göç etmiştir. Kıtık, açlık, susuzluk, otlakların azlığı veya savaş gibi geleneksel göç etmenlerinin yanında 20. yüzyılda yeni ve dinamik etmenler, insan grupları için itici göç unsurları olarak etkili olmaya başlamıştır. Zira Endüstri 4.0 ile yapay zekânın konuşulduğu ileri teknoloji çağında dahi insanoğlu, halen iç çatışmalar, temel hak ihlalleri ve savaşlar sebebi ile tarihin en büyük göç akınlarına şahitlik ederek çelişkili süreçler içinde yaşamını sürdürmektedir (Demirtaş, 2019: 1). Ancak değişen faktörlerin tesiri ile kabuk değiştiren göç, geçici bir hareket olarak değerlendirilmekten ziyade kalıcı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Rystad, 1992: 1168). Küresel, sosyal ve ekonomik göstergeler, gelecekte de yer değiştirmelerin hızlı bir şekilde artacağını göstermektedir (UNHRC, 2012a: 5). İnsanlık, dün olduğu gibi bugün de varoluşunun vazgeçilmez bir yönünü oluşturan göç üzerinden tarihini yazmaktadır; zira bütün bir insanlık tarihine bir göç tarihi de denilebilir (Aydemir ve Şahin, 2017: 360; Koser, 2007: 4).

Bugün tüm devletler için sorun teşkil eden bir konu addedilen göç, sınıraşan niteliği dolayısıyla terörizm, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti gibi suçlarla ilişkisi bakımından aynı zaman küresel bir güvenlik problemi haline gelmiştir (Mutlu vd., 2015: 81-82; Akçadağ, 2012: 5). Bilhassa 21. yüzyılda yaşanan Paris, Brüksel ve

İstanbul'daki terör saldırıları, aşırı sağın İslamofobik eylemleri ve mülteci karşıtı söylemler, göç meselesini Avrupa Birliği'nin (AB) tarihte karşılaştığı en büyük meydan okumaya dönüştürmüştür (Okur ve İrdem, 2018: 32). Modern tarihin dönüm noktası sayılan 11 Eylül'ün devam eden etkisi de göz önünde bulundurulduğunda, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinin göç olgusuna güvenlik penceresinden yaklaşmaya başlamış oldukları ve tehdit altındayız söylemini kullanarak teröre karşı başlattıkları savaşın yanı sıra, göçe karşı da savaş açtıkları söylenebilir (Yalçın, 2020: 119; Öner, 2012: 15). Artık göçmenler, devlet egemenliğinin, toplumsal kimliğin ve/veya sosyal güvenlik sisteminin tahribatına yol açan bir unsur olarak görülmektedir (Demirtaş, 2019: 3). Ne yazık ki devam eden bu süreç, göçmenlerin vatandaş, hatta yaşadıkları toplumun bir üyesi olarak görülmedikleri için kendilerini etkileyecek kararlarda söz sahibi olmamaları nedeniyle insan hakları ve özgürlükler pahasına yürüyebilmektedir (Fauser, 2014: 1). Keza hükümetlerin ulusal güvenlik kaygısıyla uyguladıkları göç politikaları sonucunda ortaya çıkan uluslararası sistemde, göçmenlerin durumunu değerlendiren ve bu doğrultuda sürdürülebilir politikaları yaygınlaştırmaya çalışan güçlü bir mekanizmanın varlığından da bahsetmek mümkün değildir (Gök, 2016: 65). Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak yakın geçmişte Soğuk Savaş'ın "ayrılma karşıtı" rejiminin yerini günümüz dünya düzeninin "gelme karşıtı" rejimi almıştır, denilebilir. Gerçekten de Cebelitarık Boğazı'nı ya da Rio Grande'yi geçmeye çalışırken ölenlerin sayısı Berlin Duvarı'nı aşmaya çalışırken vurulanların sayısını çoktan geçmiştir (Castles, 2002: 9).

Göç gerekçesi çeşitlilik gösteren bir hareket olarak alan, zaman ve göçmen bakımından birçok farklı kategoriye ayrılarak insanları göçe iten sebepler açısından zorunlu göç ve gönüllü göç olarak tasnif edilmektedir (Kılınç, 2018: 76). Günümüzde çatışmalar, afetler ve kalkınma projeleri (barajlar, yollar, limanlar, madencilik faaliyetleri vb.) gibi nedenler zorunlu göçe sebep olabilmektedir. Ancak çatışma ve siyasi istikrarsızlık yaşanan bölgelerden daha güvenli